
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

३

॥श्रीगणेशायनमः॥ अथयोगवाशीष्टमूलश्लोकाः॥
॥ दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानंतचिन्मात्रमूर्तये॥ स्वा
नुभूत्येकमानायनमःशांतायतेजसे॥१॥ अहंबद्धोवि
मुक्तस्यामितियस्यास्तिनिश्चयः॥ नात्यंतमज्ञोनोत
ज्ञः सोस्मिन्शास्त्रेधिकारवान्॥२॥ यावन्नानुग्रहः
साक्षाज्जायतेपरमेश्वरात्॥ तावन्नसद्गुरुंकश्चित्स
च्छास्त्रंवापिनोलभेत्॥३॥ महानुभावसंपर्कात्संसा
रार्णवलंघने॥ युक्तिःसंप्राप्यतेरामस्फुटानौरिव

१ ना विकात् ॥ ४॥ संसारदीर्घरोगस्य सुविचारो
महौषधं ॥ कोहं कस्य च संसारो विवेकेन विलीय
ते ॥ ५॥ यस्मिन्देशे हितलज्ञो नास्ति सज्जनपादपः ॥
संफुल्लश्री तच्छायो न तत्र दिवसं वसेत् ॥ ६॥ १
सदा संतोभिगंतव्या यद्युप्पुपदिशंतिनः ॥ याहि
स्वैरकथास्तेषामुपदेशा भवंतिताः ॥ ७॥ शून्यमापूर्ण
तामेति मृत्युरप्यमृतायते ॥ आपत्संपदिवाभाति
विद्वज्जनसमागमात् ॥ ८॥ ज्ञानीनामपि चित्तंवेल्ले
२१

वलात्मसुखबोधितं ॥ अतः संसारादुःखातीः केयां तिस्मरणंजना ॥९॥ नजानंसच्चप्रस्त्वार्थस्तद्विज्ञान मखंडितं ॥ स सिष्याय विरक्ताय साधाय्येदुपदिष्यते ॥१०॥ उपदेशात्क्रमेराम व्यवस्थामात्रपालनं ॥ ज्ञेयस्तु कारणं शुद्धशिष्यप्रज्ञैव केवलं ॥११॥ नज्ञास्ति नो पिगुरुणा दृश्यते परमेश्वरं ॥ दृश्यते स्वात्मनैवात्मा स्वयासत्वस्थया धिया ॥१२॥ सर्वएव कला जंतोरनभ्यासेन नश्यति ॥ ज्ञानकलात्वंतः स्थद

ज्ञातापिवर्द्धते ॥१३॥ स्वकंठेपि स्थितंवस्तुयथान
प्राप्यतेभ्रमात्॥ भ्रमांतेप्राप्यतेतद्वदात्मापिगुरु
वाक्यतः ॥१४॥ स्वस्वरूपमजानन्योजनोयंदेवव
र्जितः॥ विषयेपिसुखंवेत्तिपश्चात्सोविषान्नवत्॥१५॥
बुध्वाप्यत्यंतवैरस्यंयःपदार्थेषुमूढधीः॥ बध्ना
तिभावनांभूयोनरोनासौसगर्धभः॥१६॥ यस्किं १२॥
त चिदपिसंकल्पोनरोदुःखेनिमज्जति॥ नकिंचि
दपिसंकल्पात्सुखमक्षयमश्नुते॥१७॥ यथास्वप्न

मुहूर्त्तस्यात्संवत्सर शान्तभ्रमः।। तथामायाविलासो
यंजायतेजागृतिभ्रमात्।।१८।। योंतः स्वच्छिया
बुध्यारागद्वेष विमुक्तया।। साक्षित्वात्स्वयंदेहि
जीवीतंतं शोभते।।१९।। हृदयाकाशमात्रस्य विना
शोदेहनाशतः।। व्यर्थंभूतानि शोचंतिनष्टआले
तिशंकया।।२०।। घटादिषुप्रनष्टेषुयथाकाशमखं
डितं।। तथादेहेषुनष्टेषु देहीनित्यमलेपकः।।२१।। जा
यतेम्रियतेनैवक्वचित्किंचित्कदाचन।। जगद्वि

॥२॥ तद्रूपेण केवलं ब्रंस्सजं भवेत ॥२२॥ आकाशादपि ।
विस्तीर्णे शुद्धसूक्ष्मोऽव्ययः शिवः ॥ यथालासकथं
राम जायते म्रियते तथा ॥२३॥ सर्वमेकमिदं शांतं
मादिमध्यांतवर्जितं ॥ भावाभावविनिर्मुक्तमिति
मत्वा सुखीभव ॥२४॥ चंडालावहस्तस्य चांडाला
गारविस्थिषु ॥ भिक्षार्थमटनं राम न मोख्यंहतजी ॥३॥
वितं ॥२५॥ न व्याधिर्न विषं राम न तथान्यद्वापि भू ना
तले ॥ दुखाय सञ्चारी तोथं मौख्यं मैतच्च यथानहेण ॥२६

वैराग्य

॥ इति प्रथमं प्रकर्णं संपूर्णं ॥ १ ॥ श्लोक ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ संयमात्मनसः शांतिमेति संसार विभ्रमः ॥ मंदरे स्पंदतां याते यथा क्षीरमहार्णवः ॥ १ ॥ चित्तोन्मेष निमेषाभ्यां संसारस्योदयक्षयो ॥ वासनाप्राणसंरोधाद निमेषं मनः कुरु ॥ २ ॥ अयं हि स्व विकल्पोत्थः स्वविकल्पपरिक्षयात् ॥ क्षीयते दग्धसंसारो निःसार इति निश्चयः ॥ ३ ॥ परिज्ञानेन स्पर्पत्वं चित्रसर्पस्य नश्यति ॥ यथा तथैव संसारः स्थितिमागतोपशा

॥४॥ म्यते ॥४॥ ईदृशीराममायेयंया स्वनाशेनहर्षदा ॥
नलभ्यतेस्वभावोस्याः प्रेक्षमाणैव नश्यति ॥५॥ पुं
सोनिजमनोमोह कल्पितोनल्पदुःखदः ॥ तस्मात्
संसारभावोयं विचारेण विलीयते ॥६॥ यदिदं दृ
श्यते किंचित्तन्नास्ति किमपिस्फुटं ॥ यथागंधर्वनगरं ॥४॥
यथावारिमरुस्थले ॥७॥ अहोविचित्रामायेयंता
तविश्वविमोहिनी ॥ सर्वांगप्रोतमप्यात्मा तथात्मानं
नपश्यति ॥८॥ यच्चुनोदृश्यते किंचिदंतस्थमपिक्किं

चन॥ अविनाशनदस्तीह नत्सदात्मेति कथ्यते ॥९॥
स्वात्मानं दर्पणे स्फारे॥ समस्ता वस्तुदृष्टयः॥ इमास्ताः प्र
तिबिंबंति सरसीव तटद्रुमाः॥ १०॥ सर्गश्चित्स्पंदमा
त्रात्मा सम्यक् दृष्टो विलीयते॥ उत्यसम्यग्दृष्टोत्तु
रज्ज्वां सर्पभ्रमो यथा ॥११॥ भोगवैभोनयायाभिबं
धोदाढ्यमेव तु जनः॥ तयोपशांतयायाति बंधो जग
तिमानवं ॥१२॥ मनः संपद्यते तस्मात् महतः परमा
त्मनः॥ सुस्थिरादस्थिराकारं तरंगा इव वारिधेः ॥१३॥

५ यत्स्वयंस्वैरमेवाप्युःसंकल्पयतिनित्यशः ।। तेनेयमिं
द्रजालश्रीर्जगतिप्रवितन्यते ।।१४।। यथाबालस्य
वेतालोभ्रांतिपर्यंतदुःखदः ।। असदेवसदाकारं
तथामूढमतेर्जगत् ।।१५।। अव्युत्पन्नस्यकनकेकंकणे
कटकेतथा ।। कटकत्वशिरोनास्तिनत्वन्यापितुहेम
धीः ।।१६।। तथाज्ञस्यपुरागारानगनागेंद्रगोचरं ।। इ
दंहेयंदंगेवास्तीनत्वन्यापरमार्थदृक् ।।१७।। अ ५
ज्ञस्यदुःखौघमयंज्ञस्यानंदमयंजगत् ।। अंधंभु

वनसंघस्य प्रकाशंतुस्वचक्षुषः॥१८॥ यथाकिंश्चद
आकाशो सह सैव भ्रमंडलं॥ भ्रत्त्वाविलीयतेतद्द्दा
त्मनीह्यखिलंजगत्॥१९॥ आदित्याव्यतिरेकेणरश्मि
योयेनभाविताः॥ आदित्याएवतेतस्य निर्विकल्पः
सउच्यते॥२०॥ तंतुमात्रंभवेत्सेवपटोयद्वद्विचारि
तः॥ आत्मतन्मात्रमेवेदं तद्वद्विश्वंविचारितं॥२१॥
विश्वरीतिविलासोयं चित्सुधाब्धेरुदेतिवै॥ वि
लीयतेतुतत्रैवमध्येकथमतन्मयः॥२२ यथानतोय

६

तो भिन्नाः फेनोर्मिहिमबुद्बुदाः ॥ आत्मनो भिन्नं तथा
विश्वमभिन्नं विद्धि राघव ॥ २३ ॥ तस्यासद्रूपात्म
तत्वस्य विस्मृत्यैव स्थितिर्गतिः ॥ नान्यस्मादागतं
राम मगदर्ज्जुभुजंगवत् ॥ २४ ॥ चिद्विलासः प्रपंचो
यं सरवेत्तदुःखदः कथं ॥ किंमिथ्यारूप्यमसीति
याकुकायते ॥ २५ ॥ स्वप्नजागृतिसद्रूपास्वप्नजा
गत्यसद्वपुः ॥ भ्रान्तिजन्मा नोसद्रूपाम्ह तौर्जन्मा
प्यसन्मयं ॥ २६ ॥ एवं संभ्रान्तिसदितिं भ्रान्तिमात्रं वि ६

जृंभते ॥ अनुभूयतताएवास्तु किंचित्सर्वानुभूतितः ॥२७॥
॥ इति द्वितीयप्रकरणं सं॥२॥ ७५ ७७॥ तत्त्वावबोध ए
वेकः सर्ववासनातृणपावकः ॥ प्रोक्तः समाधिशब्देन न
तु तूष्णीमवस्थितः ॥१॥ चिदाकारमिदं सर्वं जगद
दिसैव भावयन् ॥ यस्तिष्ठत्येकपद्मांते द्वंद्वस ब्रह्मकवचः
सुखी ॥२॥ सर्वातीतपदालंबी पूर्णेंदुर्वा शिराशयः ॥
यस्तिष्ठति सदा योगी स एव परमेश्वरः ॥३॥ नोद्वेगी
न च तुष्टात्मा संसारे नावसीदति ॥ ब्रह्मोपनिषदा

[illegible]

ये

८

तत्त्वं भावयंश्चो नंतरात्मनः ॥४॥ भ्रमतो भुक्ति
भाजो पि मुक्तिभाजो न संशयः॥ यथापर्वतमा
दिप्तं नाश्रयंति मृगा द्विजाः॥५॥ तद्वत् ब्रह्म
विदो दोषा नाश्रयंति कदाचन॥ असंतरवसंतोपि
कोपयति परांतनुं॥६॥ सर्पिषा रसतेषां किं लिप्य
ते कर बद्धतां॥ विषयो ग्निस्तथये न तत्तान स्मृति
कचित्॥७॥ ज्ञात्वा स्य सर्पं सपोर्थि यथा कंपं नमुं
चति॥ विद्वस्ता खिलमोहो कार्यं तथात्मवि॥८॥ नु

धे१ पिमोह१

८

स्फटिकः प्रतिबिंबं यथा नायाति रंजनं ॥ ततः
कर्मफलेनांतस्तथा नायाति रंजनं ॥ ९ ॥ अंतर्मु
खतया तिष्ठन् ॥ बहिर्वृत्तिपरोपि सन् ॥ परिश्रां
ततया नित्यं ॥ निद्रालुरिव लक्ष्यते ॥ १० ॥ अद्वैते
स्थैर्यमायाते ॥ द्वैते च प्रशमं गते ॥ योगिनः कर्म कु
र्वंति पश्यंतः स्वप्नवज्जगत् ॥ ११ ॥ अद्यैव मरणं
वास्तु कल्पांते न च वा ॥ ततः कलंकं नाप्नो
ति हेमपंकगतं यथा ॥ १२ ॥ तनुं त्यजतु वा काश्यां

८ स्वपच्चस्य गृहेथवा ।। ज्ञानसंप्राप्तिसमये मुक्तो
सौ नात्र संशयः ।।१३।। गोपदं पृथिवी मेरुः स्थाणु
राकाशं समुद्रिकाः ।। तृणं त्रिभुवनं रामे नैरास्यालं
कृताकृतेः ।।१४।। अंतः शून्यो बहिः शून्यो शून्य
कुंभमिवांबरे ।। अंतः पूर्णो बहिः पूर्णः पूर्णकुंभ
मिवांभसि ।।१५।। इप्सितानीप्सितौ न स्तो यस्यां ८
तर्वर्ति दृष्टिषु ।। सुषुप्तवच्चरति स मुक्त इ भ
तिरुच्यते ।।१६।। निर्ग्रंथिः शांतसंदेहो जीवन्मुक्तः
ध्यते १

स्वभावतः॥ अनिर्वाणो पि निर्वाण श्चित्रदीप इव
स्थितः॥१७॥ अहंकारमयीं त्यक्त्वा वासनां लीलयैव
यः॥ तिष्ठति द्वेषसंत्यागी स जीवन्मुक्तः स उच्यते॥१८॥
धाम दूरं पुंच्छति बंधुमै वयः संगं भुजंगादिव॥ त्रास
यो विदधाति वेश्मसदृशं रोगं च भोगं च यः॥ स्त्रैणं
न्ना यस्तृणवत्पूर्णां प्रकुरुते मित्रेष्वपि सामान्यस्य सम मित्रेषु
गरू मिहा पुत्रापि मत्यैश्नुते॥१९॥ हृदयात्संपरित्य
ज्य सर्ववासनां प्रशांतधीः॥ व्योमसौम्यतो राज्यगः स

॥श्री॥

मुक्तः परमेश्वरः॥२०॥ समाधिमथकर्माणिमाकरो
तुकरस्तुवा॥ हृदयेनास्तिसर्वाशामुक्त एवोत्तमाशयः॥२१॥
अनात्मेन्यात्म धीर्बंध स्तन्नाशोमोक्ष उच्यते॥ बंध
मोक्षौनविद्येते नित्यमुक्तस्यचात्मनः॥२२॥ दृश्यं
नास्तीतिबोधेनमनसोदृश्यमार्जनं॥ संपन्नं
च तदोत्पन्ना परा निर्वाण निर्वृतिः॥२३॥ नमोक्षो
सः नभवः पृष्ठे नपाताले नभूतले॥ सर्वाशासंक्ष
यश्चेतः क्षयोमोक्ष इतीष्यते॥२४॥ अनंते चित्

॥श्री॥

ना णानंदे निर्विकल्पैकरूपिणि ॥ स्थिले द्वितीयस्या
भावात्को बंधः कश्च मुच्यते ॥ २५ ॥ तस्मा द्विलास
मात्रेण मनसि बंधतां गते ॥ मनःप्रशमनेरम मो
क्ष एवावशिष्यते ॥ २६ ॥ इति त्रितीयप्रकर्णं जीवन्मु
क्तप्रकर्णं संपूर्णं ॥ ३ ॥ श्लोक ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ एषा
स्वभावाभिमता स्वलः संकल्पधावति ॥ चेतसा ना
स्वयं सा स्वनामास एवमल आत्मनः ॥ १ ॥ एतत्सर्व
गताद्देवान्सर्वेशाच्चिन्महात्मनः ॥ विभागः कल्प
२ नसन्नासैवेह

॥१०॥ तेनात्किल्वैहरिवोत्थितांभसः ॥२॥ अंतःसंकल्प
सिद्ध्यं संकल्पेनैव नश्यति ॥ येनैव जायते नैव ना
वन्हिज्वालेव वायुना ॥३॥ मनोमुदेवाभ्युदितं नै
मन्याकारणवेक्षणात् ॥ स्वस्वप्नमरणाकारप्रेक्ष
माणंच दृश्यते ॥४॥ असम्यग्दर्शनं यस्मादना १
त्मन्यात्मभावनं ॥ यदवस्तुनि वस्तुत्वं तन्मनो विं
द्धि राघव ॥५॥ अयं सोहमिदं तन्मे एतावन्मात्र
कंमनः ॥ तदभावनमात्रेण विचारेण विलीयते ॥६॥

उपादेयानुपतनं हेयस्य च विवर्जनं ॥ यदेतन्म
नसो रूपं तद्बद्धं विद्धि राघव ॥७॥ मनो हि जगतां
कर्तृ मनो हि पुरुषः स्मृतः ॥ मनःकृतं कृतं लोके
न शरीरकृतं कृतं ॥८॥ चित्तं कारणमर्थानां तस्मि
न्सति जगत्त्रयं ॥ तस्मिन्क्षीणे जगत्क्षीणं तच्चि
कित्स्यं प्रयत्नतः ॥९॥ राम वासनया बद्धं पुरुषं नि
वासनं मनः ॥ तस्मिन् निवासिनी भाव माहात्म्यं
विवेकतः ॥१०॥ यथाभ्रलेखा शारीं न सुधालेप

द्रष्टृदर्शनदृश्यानां प्रविलीनास्ति संस्थितिः । (द्रष्टपस्येवमेघांतर्नर भाशा विशालिका ।)

मसीयथा ॥ तथात्यत्से वनेवान न रसाछा विसुचि
११ का ॥११॥ अंतर्मुख तयासर्वे चिद्वक्रे त्रिजगत्त्रयं ॥
जुकतांत निवर्तेत राम चिंतादिविभ्रमः ॥१२॥ यदा
नभाव्यते किंचिद्धेयोपादेयरूपैयत ॥ स्थीयते वि
नवाधते सकलं त्यक्ता तदा चित्तं न जायते ॥१३॥ घोरं जाग्रन्मयं ११
चित्तं शांतं स्वप्नमयं स्थितं ॥ मूढं भाचस्थं सुषुप्ति
त्रिभिर्हीनं मृतं भवेत् ॥१४॥ विलाप्यपंकनैके जोपसु न
विलयं यथा ॥ यथा लनिनतथा विंदि द्विलीया द्विलयं मनः ॥१५॥
१ यास्या सभनितथा विद्वान् विलाप्य विलयं मनः ॥

चित्तं जा निहि संसारो बंधश्चित्त मुदाहृतं ॥ पादपः पव
नेनेव देहश्चित्त नचाल्यते ॥ १६ ॥ हस्तं हस्तेन संपीड्य
नम्र दंतैर्दंता पीजयन ॥ अंगान्यंगेः समाक्रम्य जयेदादो
स्वकं मनः ॥ १७ ॥ चित्तमेकं नशक्तो जितुं स्वातंत्र्यव वर्तियः
जितः ॥ ध्यान वार्त्ता वदन् स्रुटः स किं लोके न लज्यते श्री
हैसजयः ॥ १८ ॥ एक एव मनोदेवो जयः सर्वार्थ सिद्धिदः ॥ अ
न्यत्र विफलः क्लेशः सर्वेषां तज्जयं विना ॥ १९ ॥ अनुद्ध
नु गतश्रियाम् भुञ्जो गानि वनेः ने ॥ अंतर्मनो जयो

१२

यस्य त्रैलोक्य विजय स्त्वएं ॥२०॥ ससंगो वासनात्यागो ।
ध्यात्म ज्ञान विचारएं ॥ प्राणस्पंद निरोधश्चेत्युपायों
जसो जये ॥ २१ ॥ पूर्णे मनसि संपूर्णं जगत्सर्व सुधाद्रवैः ॥
आपाद्वदनु पादे श्चर्मनद्वाएं विभुः ॥ २२ ॥ नाहं
ब्रह्मेति संकल्पात्सुदृढं बध्यते मनः ॥ सर्वं ब्रह्मेति संक
ल्पात्सुदृढं मुच्यते मनः ॥ २३ ॥ चित्तेत्यचेतयं यानि दृश्यत
मेवंच सर्वतः ॥ सिध्यते च परब्रं ब्रह्मत्राणं नित्य मना मयं
॥ २४ ॥ चिन्मात्रत्वं प्रशांत स्यात्तीएं मत्यो चेतसः ॥

१२

योऽभवत्परमानंदः केनासौ ह्युपमीयते ॥ २५ ॥ इति चतुर्थप्रसंगमनश्चयोनांश ॥ ४ ॥ संपूर्णं ॥ ७७ श्लोकाः ॥ वसिष्ठउवाच ॥ रामस्वात्मविचारोयं कोहं कस्य निरूपकः ॥ चित्तदुर्दमबीजस्य दहने दहनः स्मृतः ॥ १ ॥ विचारदर्पणे लग्नां धियं धैर्यधुरंगतां ॥ अधयोन विलुपंति वाताश्चित्रलतामिव ॥ २ ॥ विचारो ध्यात्मविद्यानां स्थानं तत्त्वविदो विदुः ॥ तेषं तस्यांतरे चास्तिमाधुर्यं पयसो यथा ॥ ३ ॥ विचारेण परिज्ञानस्वभावस्योदितात्मनः ॥ अनुकंप्या भवंती ह ब्रह्मविष्णु त्रिपादयः ॥ ४ ॥ किमिदं विश्वमखिलं कस्याम्हमिम

३२ त्तिस्वयं॥ विचारनियतस्यात सदेहिभवतोज्जगत्॥५॥
यस्य मोक्षश्चयं नीमसर्वं ब्रह्मेतिभावनात्॥ नो
दतिवासनानस्य तस्यैवां बुर्मतिर्मतौ॥६॥ वासना
वि संपरित्यागा ... तं गच्छत्य चिरेणतं॥ प्राणस्पंदनिरो स
धाद्वा यथेच्छसितथाकुरु॥७॥ साधुसंगमसछ्ला १२
स्त्रापरोभवसिसन्मते॥ तद्धिनैरेवनोमासैः प्राप्नो
षिमत्परांधियं॥८॥ असंगव्यवहारित्वाद्भवभाव
नवर्जनात्॥ शरीरनाशदर्शित्वाद्वासनानप्रवर्त्तते॥९॥

देहेंद्रियाः ॥ दृढ देहानुसंधाना द्विमूढाम पिरोव ॥ वि
षंन्वसं म न्मत्त तामम त्त्वं विषताम पि ॥ १०॥ सत्यभावेन
दृष्टोयं देहो देहो भ वासलं ॥ दृ ष्टा स्व सत्य भावेन व्यो
मतांयातिदहकः ॥ ११ ॥ सुखवतल्प गतोयेन स्व प्रे देहे
कृनसादूनं दिक्सा तू ॥ परिभ्रम सि हे राम स दे हस्ते कसांप्रतं ॥ १२ ॥
देहोहं मिति संत्याज्य सर्वनाश उपस्थिते ॥ स्व ब्व्यो
स्वान भव्ये नैसा भ्रमा ए क पुल्क सि ॥ १३ ॥ बलेभ्यंभा

धीः २
स्वमांसनैव

१४

वयेत्साधुशांत स्तिष्ठे गत व्यथ॥ नतस्ले साक्हंभाव:
स्वयमेव पतिष्यति॥ १४॥ सर्वत्रैक्याववोधेन स्व
स्वांत:सीतल:सदा॥ निरहंकारनिराकारो विपदस्तदनं
तरं॥ १५॥ अंत:शीतलतायां तु लब्धायां सीतलं
जगत्॥ अंत:स्तृष्णोपतप्तानां दावदाहमं जगत्॥ १६॥
॥इतियोवासिष्ठोपशमन्नामपंचमप्रकर्णं॥ ५॥ १४
॥श्लोक॥ शुद्धो निरंजन: शांतो बोधोहं प्रक्रते:पर:॥
चेष्टमानमिदं देहं पश्याम्यन्य शरीरवत्॥ ३५५

॥श्लोक॥ एते हि चिद्विलासांता मनोबुद्धिंद्रियादयः॥
असंतः सर्व एवाहो अवधानं विनास्थिताः॥२॥ आ
पद्मचलचित्तोस्मि जगन्मित्रं च संपदि॥ भावाभाव
विहिनास्मि तेन जीवाम्यनामयः॥३॥ निरीहोस्मि
निरंशोस्मि खवत् स्थितोस्मि निस्पृहः॥ शांतो ... हम
रूपोस्मि चिरायुरचलस्थितिः॥४॥ चिदेव पंचभूतानि
चिदेव भुवनत्रयं॥ विज्ञातमधुना सम्यगहमेव चि
देव हि॥५॥ सर्वातीतः सर्वगतः खमिवो ... महस्थितः॥

९५ यदेवास्ति तदेवास्मि च कुरान्को मिनेबात् ॥६॥ मय्यनं-
द चिदंभोधा वाश्चर्यं जीववीचय: ॥ समुल्लसंति खेलंति प्र
विशंति स्वभावत: ॥७॥ मय्यानंद चिदंभोधौ विश्ववीच्या
दिकल्पना ॥ उदेतु वास्तु मायातु नमे वृद्धिर्नमे क्षय: ॥८॥ मद
ज्ञानोदितं विश्वं मय्येव लयमागतं ॥ अपरोक्षचिदानंदसा
म्राज्यमधुनो [illegible] ॥९॥ सर्वभूतांतरस्थाय नित्यमुक्तचि
दात्मने ॥ प्रत्यक्चैतन्यरूपाय मह्यमेव नमोनम: ॥१०॥ १५
॥ इति योगवा० आत्मप्रकरणे नाम षष्ठमप्रकरणं ॥६॥ ॥
बहि:ह्लतिमसंमोहद्दिसंरंभवर्जित: ॥ कर्ताबहिरकर्ता

तलोके विहरराघव ॥१॥ अंतस्स्वेको बहिर्नैको हृदिबोधो
बहिर्जडः ॥ अंतस्त्यागी बहिःसंगी लोके विहरराघव ॥२॥
पूर्णं हृष्टिमवष्टभ्य ध्येयत्याग विलासिनी ॥ जीवन्मु
क्ततयास्वस्थो ॥ लोके विहरराघव ॥३॥ एको विशुद्धबो
धोहमिति निश्चयवह्निना ॥ प्रज्वाल्य द्वैतगहनमेकए
वसुखीभव ॥४॥ देहोहमानपाशेन दृढं बधोसि सर्वतः
बोधोहं ज्ञानखड्गेन तं निकृत्य सुखीभव ॥५॥ अना
त्मनिरतीत्यक्ता निर्विभागो जनस्थितो ॥ एकनिष्ठतयां
तस्थः सच्चिन्मात्रपरो भव ॥६॥ अजागतत्वस्य निद्रस्थाय

१६ चेरूपं सनातनं ॥ चेतनं विशुद्धं तन्मयो भव सर्वदा ॥७॥
माभावग्राह्यभावात्मा ग्राहकात्माच माभव ॥ भावनामखि
लंत्यक्त्वा यन्मयस्तन्मयो भव ॥८॥ संकल्पेनैव संकल्पं म
नसैव मनो मुने ॥ छित्वा स्वात्मनि तिष्ठ त्वं ॥ किमेताव
कृपणार्थं तिदुष्करं ॥९॥ केचिद्दाय जडो मूको देहो भव निराघव ॥ यद
र्थं सुखदुःखाभ्यामवशः परिभूयसे ॥१०॥ त्वज्ज्ञासरधि
रादीनि बलं चैतन्य चिग्रहः ॥ विज्ञानानंद पिंडे स्मिन्नात्म १६
बुद्धिं जहास किं ॥११॥ एतावदेव वेदेषु शः परमं स्थानगम्यते ॥
काष्ठलोष्ठसमत्वेन देहो यदवधार्यते ॥१२॥ अहो तु चित्रं

परमात्माव २

यत्सत्सं तं ब्रह्म विस्मृतं तन्न एवं ॥ यैः सत्यम विधा रख्यं तत्त्व (?) ः ।
भ्रतिबाध्वति ॥ १३ ॥ सर्वं ब्रह्मेति यस्यांत भावना सा विमुक्ति
दा ॥ भेद बुद्धि र विघेयं सर्वथा तां परित्यज्य ॥ १४ ॥ इतियो
शुद्ध ब्रह्म निरूपणं नाम सप्तम प्रकरणं ॥ ७ ॥ संपूर्णं ॥ छ ॥
यदि देहं पृथक् कृत्य चित्तं विश्राम्य तिष्ठसि ॥ तदात्मनी कृ
ता शेषः स्वयमेको भविष्यसि ॥ १ ॥ येनेदं वस्तु सद्भावा कुरु
त्य क्षुरवं मनः ॥ तत्तः प्रकाश रूपत्वं दक्ष सि स्फुट मात्मनः ॥
येनन्हा द्वरसं रूपं गंधं जानासि राघव ॥ तं मात्मानं परं ब्रह्म
जानीहि परमेश्वरं ॥ ३ ॥ यत्र भावा हि स्पंदं ते निर्मियं तेच ये ।
नच ॥ तमेवात्मनमात्मानं रूपं जानीहि राघव ॥ ४ ॥ य

श्रमसे ५ वेसिसतेत्तरा

१५ घैसेयमिदं तत्त्वं नेतिनेतिसंत्यज्य युक्तिभिः॥ प्राप्या वसिष्ठं चिन्
सो मात्मं [illegible] स्मि सोऽस्मी तिभावय॥ ६॥ ज्ञानं न भवतो भिन्नं
के ज्ञेयं ज्ञानात्पृथङ्नहि॥ अतो न स्तिनरः किं चित्त्वस्मो भेदो
न विद्यते॥ ६॥ ब्रह्म विष्णु शिवेंद्राय द्या द्या कुर्वंति सर्वतः॥
तदहं चिद्वपुः सर्वं करोमीत्येव भावय॥ ७॥ श्लोकगीता॥
सर्वतः पाणिपादंतत्सर्वतो क्षिशिरोमुखं॥ सर्वतः श्रुति
व मल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति॥ ९॥ अहं सर्वमिदं विश्वं पर १८
मात्माहमव्ययः॥ न भूतं नास्ति नो भावि मत्तोन्यदितिभा
वय॥ ८॥ एकं ब्रह्म चिदाकारं सर्वालिकमखंडितं॥ निष्कं
पं भूरि सिद्धोऽपि मितिभावय यत्नतः॥ ९॥ नाहं न चान्यद्वा

स्तीनिब्रह्मैवास्ति निरंतरं॥ आनंदरूपं सर्वत्रैव यत्नुद्देगा

ग्रा दुपास्यतां॥१०॥ ग्राह्य ... हक संबंधे सामान्ये सर्वदेहि

नां॥ योगिनः सावधानत्वं य त्तदर्शन आत्मनः॥११॥

इतिश्री० आत्मदर्शनोन्नाम अष्टमोध्यायः॥८॥ संग्रणी

॥श्लोक॥ वसिष्ठउ०॥ यस्मिन्देहेंद्रियादीनां संबंधो

स्फुरतिस्वतः॥ अयंसोहमितिभावः सजीवोन्न ब्रुद्धि

तः॥१॥ सर्वमेव चिदाकारं ब्रह्मेति घननिश्चये॥ स्थि

तिंयातेशमंयाति जिवोनिस्नेहदीपवत्॥२॥ स्वमहत्वं य

थोप्युक्ष्यकश्चिद्विप्रोदुर्हया॥ अंगीकरोतिश्वदेवं

१९॥ ...

न थाज्जीवत्वमीश्वरः ॥३॥ असत्यमेवसंकल्पभ्रमेणेदं
शरीरकं ॥ जीवः पश्यति मूढात्मा बाल्ये यक्ष मिवोत्थितः
॥४॥ इति बुध्यो यथा मत्सा शिशुरध्यास्य चोत्कति ॥ अ
ध्यस्यात्म निदेशादीन्मूढस्तद्वचेष्टते ॥५॥ चित्रसर्पप
रिज्ञातो नसर्प भयदो यथा ॥ जीव सर्पः परिज्ञात रूपा
थरदुःखदः ॥६॥ स्रजि सर्पो यिमध्यस्तो मालायां नेलली ॥१९॥
यते ॥ आत्मानोध्यस्थितो भेद आत्मन्येव विलीयते ॥७॥
नैकस्य संगदोषेन यथे केहे मसंस्थितं ॥ उपाधिभिरने
कोपि तथा नैकः स्वरूपतः ॥८॥ शरीरे व्यवाय दद्धिका

राश्च यथाम्बुदः।।अद्धंतदेसवन्द्रातितथास्मावरुजंगमं।।९।।
मणितोयद्यता दर्शी ... कंनेत्ताननंयथा।। ... सनेकर
वात्मा। ... तथाधीष्वा ... नुबिंबितः।।१०।।घटिधमां
बुदैर्यद्वन्मलिनीक्रियतेनभः।।परामष्टस्तथैवात्मावि
शुद्धः प्रकृतेर्गुणैः।।११।।आघंतवीदेहे सौ तथाभिलई
वेक्षते।। विचिमयंनसिस्त ... यथाभासचलो पिवा भवल
।।१२।।अग्निसंगायथालोह मग्नित्त्व मुपगच्छति।।आ
त्मसंगायथागच्छत्यात्मतांमिंद्रियादिकं।।१३।।आद
स्यो दृश्यते राहु र्गृहीतेनयथेंदुना।।तथानुभवमा

१९ आत्माहं श्येयनै[illegible]वा वक्षोक्ष्यते ॥१४॥ आत्मनोजड सं-
योगाद्धिना त्वं मे जडस्य तु ॥ स्यादात्मसंगादात्मत्वं जडयोः
संभवन्निव थः ॥१५॥ असत्यजडचेष्टां तु ॥ चेतनां चि
द्रूपुजीं ॥ महाजलगतो ह्यग्निरपि रूपं समुञ्चति ॥१६॥
३ क्षीरे गुड स्तिले तैलं काष्ठे वह्नि दृसं ध्ययः ॥ धेना वाज्यं
चैव वपु ष्व्यात्मा लभ्यते तत्प्रयत्नतः ॥१७॥ स्फुटिकाश्म नि
नीरध्रे स्थितं स्वं वीक्ष्यते यथा ॥ तथा सर्व पदार्थेषु
चिद्रूपः परमेश्वरः ॥१८॥ बहिरंतः स्फुरज्जो नीरं कुं ल
भप्रदीपवत् ॥ स्वप्रकाशो [illegible] वैक स्वरूप मासन
सर्वे स्तथा ॥१९॥

।।दर्पणे बिंबतो ह्यर्कः प्रकाशं कुरुते यथा ।। तथा प्रका
श्य स्यात्मा स्वच्छधीष्वनु बिंबितः ।।२०।। यत्रस्थितेयं
विश्वश्रीः प्रतिभामात्ररूपिणी ।। रज्ज्वां भुजंगवद्भाति
स्वयमात्मा सदोदितः ।।२१।। अद्वंतरहितः शुद्धश्चिद्रू
पो निर्विकल्पकः ।। आत्मा निरूपिता करो जीनं ।। १३
यः परात्परः ।।२२।। आत्मा विशुद्धचैतन्य स्वरूपः शा
श्वतो विभुः ।। निर्विकारः स्वयंज्योतिः स्वभावात्प्रका
शकः ।।२३।। आत्मानुभवमात्रात्मा सर्वगः संश्रयं
यथा ।। आकाशा चैतन्योऽव्यतिरिक्तो न लोष्ठवत् ।।२४।।

॥ब्रह्मां॰ त्वं यथा वायुः सर्वभूतगत स्तथा ॥ सएवभ
गवानात्मातं तु भूतो यथापरः ॥२५॥ एवं चिद्रुगभा
भोग भूषणे व्यो म्निभास्करे ॥ धरा विवर को शास्थ्य सै
व चि त्कीट को हरो ॥२६॥ न बंधो स्ति न मोक्षो स्ति ब्रह्मैवा
स्ति निरंतरं ॥ नैक मस्ति न चे द्वैतं संवि स्फार विजृंभते ॥२७॥ २०
ब्रह्म चिं ब्रह्म भुवनं ब्रह्म भूतपरंपरा ॥ ब्रह्माहं ब्रह्म मच्छ
त्रु ब्रह्म सन्मित्र बांधवाः ॥२८॥ चिच्चैत्य कलना बंधस्त
न्मुक्तिर्मुक्तिरुच्यते ॥ चिदेव सकलं सेति सर्वसिद्धां त

संग्रहः ॥२९॥ यदस्ति यद्भाति चिदात्मरूपं यच्चास्मतो
भाति यदेतदस्ति ॥ स्वभावसंधित्वविभाति केवलं ग्रा
ह्यं गृहीतैव मृषा विकल्पः ॥३०॥ चिदिहास्तीह चिन्मात्र
मिदं चिन्मयमेव च ॥ चित्त्वं चिदहमेते च लोका श्चिदि
ति संग्रहः ॥ ३१॥ इति योगवाशीष्ठसार० चिद्रूप निरूपणं
नाम नवम प्रकरणं ॥ ९॥ श्रीरामचंद्रार्पण ॥ शिवः सर्वं शिवः
सर्वं शिवं सर्वं पुनः पुनः ॥ वाच्यः शिवमयेनेयं नका
वाच्यं चिन्मयं ॥ १॥ श्लोक ॥ वशिष्ठ उ० ॥ द्रष्टदर्शनसं
बंधात् भवेत्सा रमं सुखं ॥ द्रष्ट्य संबंधितो बंध स्तन्नु

त्यं मुक्तिरुच्यते ॥३॥ दृश्यदर्शन संबंधाभावे स्तरां सु
खं ॥ तस्यैव कांतसंवित्या मनोनाशः परं पदं ॥३॥ शुद्ध
सद्गतो मैत्र्ये पदं वद्ध्वा च न वे न बद्ध ॥ स बाह्याभ्यंत
रं विश्वं मार्गहाएं विमुंचमां ॥४॥ जगज्जडदृशोर्मध्ये
य तत्वं पारमार्थिकं ॥ अनंताकारहृदयं तन्मया श्रयसेन
दा ॥५॥ दृश्यदृश्यस्य यासना ॥ बंधस्तस्य विधीयते ॥
द्रष्टा दृश्य वशाद्बद्धो दृश्याभावे विमुंचति ॥६॥ दृश्योर्न
ध्यगतं नित्यमस्ति नास्तीति भावना ॥ प्रकाशकं प्रका २९
शानामात्मानं शुद्धमात्मनः ॥७॥ दृश्यादर्शनदृश्या
समुपास्महे

दियकावास नयासह ॥ दत्ती नं प्रथमाभायमाला
नेकेवलं भज ॥ ८ ॥ निद्रादौ जागरतस्यां तेयोभाव
उपजायते ॥ तं भावं भाचय-साक्षाद् क्षयानंदमश्नु
ते ॥ ९ ॥ प्र-शांतासर्व संकल्पायाशिलावद् वाक्स्थि
तिः ॥ जाग्रन्निद्राविनिर्मुक्तासास्वरूपस्थितिःपरा ॥ १० ॥
जडतां वर्जयित्वेकां शिलायाहृदयं-चयत् ॥ अमनस्कं
महाबाहो तन्मयोभवसर्वदा ॥ ११ ॥ नित्यानंदमयोदाचि
दाद्यस्वरूपः परमेश्वरः ॥ मन्वाजनेऽपि मदिवसर्वं
त्रासुपचयक्रुपक्रु ॥ १२ ॥ अपाराचारसंसारसंविस.

२२

त्रिलवन्मया ।। चिदेकार्णव एकोयं स्वयमात्मविजृंभते ।।१३।।

भ भरिताशेषदिक्कुंभमनंताकारनिर्भरं ।। एकं वस्तु

धिः जगत्सर्वं चिन्मात्रं वारिबुद्बुदं ।।१४।। निरंतरात्मा

द्विभक्तत्वाच्च तथानश्वरभावतः ।। ब्रह्म व्योम्नो न भेदोस्ति

चैतन्यं ब्रह्मणो धिकं ।।१५।। निस्तरंगो तिगंभीरः

सान्द्रानंदसुधार्णवः ।। माधुर्यैकरसाधार एक २३

एवास्ति सर्वतः ।।१६।। समस्तं खल्विदं ब्रह्म सर्वमा

त्मेति चोदितं ।। अहमन्यमिदं चान्यदित्यपार्षोउखंधीः ।।१७

सर्वमखंडय

यदैवं ब्रह्मणो रूपं तत्तं बुध्यमखण्डितं॥ तदा विस्तीर्ण
संसारः परमेश्वरतां गतः॥ १८॥ समस्तमेव ब्रह्मेति भा
वितं ब्रह्म वै पुमान्॥ चित्ते श्वेतेमनमयः कौराम
न भवेदिह॥ १९॥ भाव्योसि न्वेच्च देतस्मात्सर्व
मात्मेति निश्चयात्॥ नोच्चेद्र्पि संघ्रो कंर्य
दा भस्म निहयेत॥ २०॥ उपिच स्नानलसेनत्वया
भ्य॰॰स्यमिदं सह॥ ननालमा वाल्कतक फलमंबु
प्रसादकं॥ २१॥ अहमेव परं ब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययं॥
इति॰॰नि श्वयोमुक्तेः बद्धएवान्यथा भवेत्॥ २२॥ ॥

नेति नेती ति नेती ति रोषि तंय सारं पदं ।। निराकर्त्तुम

शाक्यत्वात् दस्मी ति खु खीभन ।।२३।। अहं ध्याता परं

ध्येयमखंडं खं सेकथं ।। आत्मानं सततं विद्धि सर्वमेकं

निरंतरं ।।२४।। सोहं चिन्मात्रमेवेति चिंतनं ध्यानमुच्य

मं ।। ध्यानस्या विस्मृतिः साम्य कुसमाधिरभिधीयते ।।

।।२५।। ब्रह्माकार मनोवृत्ति प्रवाहोहंहतिं विना ।।सं २३

प्रज्ञात समाधिः स्या ज्ञानाभ्यास कर्षितः ।।२६।।

अ०१२ श्लोकां गीता ।। श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासात् ज्ञानात् ध्यानं वि

शिष्यते ।। ध्यानात् कर्मफलत्यागी त्यागाछांति रनंतरं ।।

।।२७।।

कस्मांते वायः वो वांतु वांतु चैकच्च मर्णचिः ॥ तपंतु द्धु
दत्यादित्यो नास्ति निर्गुन साक्षाति ॥ २८ ॥ याश्चितिः स
र्वभूतानां मुमव्यय साक्षिणी ॥ ताश्चिति प्रत्यताव
स्थां पूर्णानंद घनात्मतां ॥ २९ ॥ मनोदृश्य मिदं सर्वं य
त्किंचित्सचराचरं ॥ मनसो ह्यमनीभावात् द्वैतं नैवोपल
भ्यते ॥ ३० ॥ यदस्यं दृश्य वंतु तां तं यस्यं तज्जगत्स्थितिः ॥ विभाग
स्यंदास्यंद विनोरत्नास्ते कोच चिदावृतिः ॥ ३१ ॥ दोष
बुध्याभयातीतो निषेधान्न निवर्त्तते ॥ गुणबुध्या च
विहितं न करोति यथाभर्कः ॥ ३२ ॥ अनुकीर्णा यथा

॥२७॥

स्तंभे सं स्थितास्त्रा त्र भौक्तिका॥ यथा विश्वं स्थितं तत्र
तेन शून्येन तत्सदं॥३३॥ सो स्यां भसि यथा वीचिर्न चास्ति
न च नास्ति च॥ यथा ब्रह्म जंग त्सो त्यं शून्यं स्त्वं पदं गतं
॥३४॥ इति श्री योग वासीष्ट सारश्च श्लोक संग्रहः॥
अष्टमा पि नाम दशम प्रकर्णः॥१०॥ ये कुन श्लोक २२७॥

३ अगत ब्रह्मणीर्ह

॥२४॥

[OrderDescription]
,CREATED=15.07.20 15:29
,TRANSFERRED=2020/07/15 at 15:35:46
,PAGES=49
,TYPE=STD
,NAME=S0003335
,Book Name=M-2780-YOG VASHISHT
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF

FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF

FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,